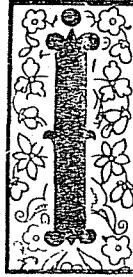

Hukuk

Dr. Yusuf Ziya
KAVAKCI

İSLÂM HUKUKUNUN TEKEVVÜNÜ

İslâm Hukuku (el-Fıkhu), çeşitli şekillerde tarif edilmişti. Lügat mânâsı "iyi anlamak" olan fıkıh (fıkh), "ferdin kendi lehine ve aleyhine her şeyi bilmesi" (Ebû Hanife) veya "tafsili delilleriyle birlikte şer'i hükümleri bilmek" tir. Avrupalılar bu branşa "İslâmîc Lâw", "Muhammadan Law", "Muslim Law", "Droit Musluman", "Loi Islamique", "Islamische Recht", "Islamische Gesetz", "Dritto Musulmano" gibi adlar verirler ve bu ad altında eser neşrederler. Buralarda geçen law, loi, droit, dritto ve

Recht kelimeleri hak, hukuk ve kanun mânâlarına gelir ve bu mânâlar için müşterek kelimelerdir.

Hız. Peygamber devrinde İslâm Hukuku dünyevî cephesiyle sade idi. Gerek Kur'an-ı Kerim ve gerekse Kur'an dışındaki kaynaklar bu devirde cereyan etmiş pek az dâva mevzuu ihtilâfları zikreder. Filhakika Kur'an-ı Kerim, gayr-ı müslimlerin de dahil bulunduğu birkaç ihtilâf mevzuunu kaydeder ve hâkim olarak Hız. Peygamberin bu hususta neler yapması ve hangi muhakeme usulünü takibetmesi gerektiğini beyaneder (2).

İç içe girmiş birer devir olan sahabe ve tabi'in devirleri de sade geçmiş gözükmeyle beraber dâva mevzuu ihtilâflar gittikçe kesafet halini almış, bilhassa tabi'in ve onu takibeden devir içinde, diğer ilimlerde olduğu gibi, henüz istiklâl kazanmayan İslâm Hukuku tedrisatı birinci derecede önem kazanmıştır ki bu tedrisat işlemi İslâm Hukukunun kuruluşunda nisbet itibariyle tatbikattan daha büyük değerinde hizmet görmüş gözükmektedir. Maamafih hakkı teslim etmek lâzım ki İslâm Hukukunun teessüsü safhasında, münferit bazı vak'aları dikka-

(1) 3 Şubat 1968, saat 20.00'de Ankara İmam-Hatip Okulu Mezunları Cemiyetinin knoferans salonunda ve-r-rilmiş bir konferanstır.

(2) Meselâ NİSA' suresi ayet 60-61, 65; MAİDE suresi ayet 42-43. Tabii ki daha başka hukuki ayetler de vardır.

ta alarak hüküm verme hali hariç, nazariyatın mı tâtbiyatı, yoksa tâtbiyatın mı nazariyatı takibettiği meraklı bir tetkik mevzuudur. İslâm Hukuku nazariyyatının tâtbiyatından ayrıldığı hususları - bazı müellifler bu iddâdadır (3) - tesbit için böyle bir çalışmaya ihtiyaç olduğu gibi bu ayrılığın en eski tâtbiyatını ve sebeplerini tesbit için de buna lüzum vardır. Mekke, Medine, Küfe ve Şam ilk devir ilmi faaliyet merkezleri olmuştur (4). Ferâiz ilmüne hizmeti olan Zeyd b. Sâbit b. ed-Dehhâk el-Ensârî (öl. 45/666) (5), aslen Yemenli olup Hz. Ömer ve Hz. Osman zamanında sırasıyla Küfe ve Basra'da kadılık yapmış bulunan ureyh b. el-Hâris b. Kays el-Kindî (öl. 78/697 yıllarına doğru) (6), Ebû Hanife'nin hocası ve Abdullah b. Mes'ud'un talebesi Ebû İmrân İbrâhim b. Yezîd b. Kays en-Naha'i (50 - 60/670 - 715) (7), Ebû Hanife'nin bir diğer hocası Hammâd b. ebî Süleymân el-Ensârî (öl. 120q738 sıraları) (8), Rabî'a b. ebî Abdîrahmân Ferruh et-Teymî (öl. 136/753) (9) gibi zevatın adları bu devir içinde hurmetle yad edilmektedir.

Bu hummalı ilim faaliyeti içinde yetişmiş bulunan büyük fukahaya raslıyoruz. İmam-ı A'zam Ebû Hanife (80 - 150/899 - 767), İmam-ı Şafi'i (150 - 204/767 - 820), İmam-ı Mâlik (93 - 179/711 - 793), İmam-ı Ahmed (164 - 241/780 - 855), İmam-ı Muhammed (132 - 189/739 - 805) ve İmam-ı ebî Yusuf (113 - 182/731 - 798) gibi müctehid fakihlerin yetiştiğini ve İslâm Hukukunu her şeyi ile tesis ettiklerini görüyoruz (10). Bu müctehid fakihler tarihte eşine az raslanan bir himmetle İslâm Hukukunu inşa için büyük hizmet gösterdiler. İmam-ı Azam eser vermekten çok ilmi faaliyetle, Şafi'i k. el-Umm ve er-Risâle gibi usul-i fıkha dair eserlerle, İmam-ı Mâlik el-Muvatta' kitabıyla, İmam-ı Ahmed el-Müsned'iyle, İmam-ı ebî Yusuf k. el-Harâc, ihtilâf'u Ebi Hanifete ve İbn-i ebî Leylâ, er-Redd'u alâ sıyer'il-Evzâ'i eserleriyle ve İmam-ı Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî de el-Mebsût, es-Siyer'ul-Ke-

bir, es-Siyer'us-Sağîr, el-Câmi'ul-Kebîr, el-Câmi'us-Sağîr gibi furu'u fıkha dair eserleriyle bu hizmetlerini abideleştirdiler.*

Taakibatla gelişmeye başlayan nazari İslâm Hukuku, bir iki asır sonra dev bir hale gelecek ve kendilerini ilme vakfetmiş bir kütile karşılaştıracaktır. Filhakika çok geçmeden hâlâ kendilerini hurmetle yad ettiğimiz fukaha yetişmiş ve bize ölmez eserler bırakmıştır. ed-Debûsî Ebû Zeyd (öl. 430/1038) (11), Ebû Behr Muhammed b. es-Serahsî (400 - 483/1000/1090), el-Bézdevî Ebû'l-Yusr Alî öl. 482/1089), Tuhtet'ul-Fukahâ adlı eser sahibi Alâ'ul-Dîn es-Semerkandî (öl. 539/1144), meşhur Bedâ'us-Senâ'i fi Tertib'iş-Şerâ'i adlı eserin müellifi el-Kâsânî Mes'ud (öl. 583/1187), kendi adına izafe edilen Fetâvâ sahibi Kâdihân (öl. 592/1195) ve başka eserleri yanında pek meşhur bir fıkıh elkitabı olan el-Hidâye'nin müellifi el-Mergînânî'Alî (öl. 593/1196) bu işleme devri fakihleri arasında zikredilmiş birer misaldirlar ki her birerleri hayatı, faaliyeti ve eserlerindeki görgüleri bakımından ayrı ve mustakil ilmi

tetkike tabi tutulmaları çok faydalı olacaktır (12).

Bu fakihlerin çalışmaları Selçuk ve Osmanlı devrindeki gerek nazari ve fıkıh eserlerine ve gerekse fetvalar, Şer'iyye Sicilleri gibi tâtbiği fıkıh faaliyetine esas ve kaynak teşkil etmektedir.

(3) Ömer Lütfi Barkan bu görüşü savunur ve yegâne değildir.

(4) Fazla malûmat için bakınız: Ebû Zehre, TARİH'UL-MEZAHİB'IL-ISLAMİYYE, (Kahire 1964), c. II.

(5) Fazla malumat için bakınız: Sezgin, Fuat, GESCHICHTE DES ARABISCHEN SCHRIFTUMS (Leiden 1967) c. I, s. 401-402.

(6) Aynı eser, s. 402-403.

(7) Aynı eser, s. 403-404.

(8) Aynı eser, s. 404-405.

(9) Aynı eser, s. 406-407.

(10) Aynı eser, bezkur zevatın hal tercemelerine bakınız.

(11) Bu zat HİLÂFİYAT İLMİNİN kurucusu olup müstakil tetkike şayanıdır.

(12) Adı geçen ve burada zikredilmeyen fakihlerin hayatları ve eserleri hakkında fazla malumat için bakınız: Kavakçı, Y. Z., XI. VE XII. ASIRLARDA KARAHANLILAR DEVRİNDE MÂVARA' AL-NAHR'DE İSLÂM HUKUKU ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR, (Basılmamış Doktora tezi), İst. Ü. Edebiyat Fakültesi, 1967.

KARANLIĞIN SESİ

Bütün ışıkları kestim bu gece,
Karanlık bana ses verdi derinden:
«Ağaran gün bir ümit verir gence,
Yaşlı vurur onulmaz yerinden.»

Bu sesle sarsıldı bütün benliğim;
Genç miyim, yaşlı mı kestiremedim.
Bozuldu baharda hayat şenliğim,
Rüzgârı arkamdan estiremedim...

Gölğem fırladı da hayal caddeye,
Gövdeme boşlukta yol açamadım.
Korkum dayandı da en son raddeye,
Yorgandan dışarı bir kaçamadım.
Karanlık dost gibi koynuma girdi.
Görünmez, bilinmez derdini açtı.
Varlığı içimi kemiren sırdı...
Korkuysa bir dev ki; bin yıllık açtı.

Bedenime hasret gibi kuyular...
Baskına uğrayan ada miyim ben?
Bırakın yakamı kötü rüyalar,
Dağ gibi işlerin adamıyım ben!

MUSTAFA MİYASOĞLU